

УДК 37.091.4“712”

Процай Л. П.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ І ДОСВІДУ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В. ЄВТУШЕВСЬКОГО В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

А Узагальнені педагогічні ідеї В. Євтушевського – педагога, методиста-математика другої половини ХІХ століття. Розкрито основні напрями просвітницької діяльності: просвітницько-організаційний, музейно-педагогічний, редакторсько-видавничий, громадсько-педагогічний.

Ключові слова: В. Євтушевський, просвітницька діяльність, редакторська робота, громадська робота, педагогічний музей.

Актуальність. У плеяді відомих педагогів періоду становлення і розвитку вітчизняної педагогічної думки – другої половини ХІХ ст. – вагоме місце посідає педагогічна персоналія Василя Адріановича Євтушевського (1836–1888), вихідця з м. Полтава [5]. У першу чергу з його іменем пов'язані розвиток вітчизняної методики навчання математики, заснування «домашніх шкіл», становлення вищої жіночої освіти. Однак діяльність В. Євтушевського на освітанській ниві була різноплановою, у тому числі й просвітницькою, і тому заслуговує на детальне вивчення з метою творчого використання та пошуку нових ідей розвитку просвіти української спільноти.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Аналіз життя і творчості В. Євтушевського здійснив у 1956 р. професор В. Прудніков, який у праці «Русские педагоги-математики ХVІІІ–ХІХ веков» висвітлив методичну спадщину В. Євтушевського, схарактеризував його педагогічну та редакторську діяльність, наголосив на значному внеску педагога в розбудову народної школи. Постає В. Євтушевського як активного учасника громадсько-педагогічного руху згадано у фундаментальній праці «Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Вторая половина ХІХ в.» (відп. ред. О. Піскунов, 1976). Біографічні відомості В. Євтушевського подано в енциклопедичному словникові Ф. Брокгауза і І. Ефрона та періодичних виданнях «Народная школа», «Педагогический сборник», «Вестник опытной физики и элементарной математики», опубліковані після його смерті в 1888 р. Відтоді їх дубльовано в нарисах з історії методики математики В. Беллюстіна, Д. Галаніна, Б. Гніденка, І. Деммана, О. Ланкова, О. Пчілка, В. Шереметьєвського та працях М. Богдановича, Г. Леушиної, М. Соловйова, О. Тарасової, Я. Чекмарьова.

Метою статті є дослідити просвітницьку діяльність В. Євтушевського, визначити її зміст та напрями, актуалізувати досвід педагогічних ідей і просвітницької роботи педагога в умовах сучасного розвитку системи освіти України.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу історико-педагогічної літератури, архівних джерел, епістолярію В. Євтушевського, статей у періодичних виданнях, з'ясовано, що зміст просвітницької діяльності педагога зумовлювався усвідомленням необхідності поширення освіти

серед усіх верств населення, потреби підготовки педагогічних кадрів для народних шкіл, прагненням до розбудови народної освіти, творчими пошуками моделі «нової» школи [1, с. 12].

Провідним напрямом просвітницької діяльності В. Євтушевського є просвітницько-організаційний. Він пов'язаний з роботою педагога на посаді керівника педагогічних курсів, викладача вищих жіночих курсів і жіночої гімназії-пансіону, на яких він викладав математику, методику математики та психологію. Аналіз літературних джерел дає підстави говорити про високу якість лекцій В. Євтушевського, у яких простежено науковість, чітка структура й логіка викладу матеріалу, використання прийомів закріплення матеріалу, підтримки уваги, риторичних питань тощо. Серед його учнів – О. Анікієв, К. Бетхер, З. Вуліх, К. Ільницький та ін. Визначальним у просвітницькій діяльності В. Євтушевського було членство в Петербурзькому педагогічному товаристві – осередкові передової педагогічної думки. Як активний член товариства, він виносив на обговорення законодавчі положення, проекти гімназій, статuti та ініціював розгляд важливих освітніх питань: організації навчально-виховного процесу, змісту навчання, системи оцінювання. Особливу увагу В. Євтушевський приділяв проблемі якісної підготовки та перепідготовки вчителів для народної школи. Ця проблема розглядалася на засіданнях Педагогічного товариства та організованих ним з'їздах народних учителів, спрямуванням яких, на його глибоке переконання, був розвиток у вчителів здатності творчо підходити до завдань навчально-виховної роботи [7, с. 1–8].

В. Євтушевський сприяв розвитку народних шкіл. За словами його сучасника В. Воленса, В. Євтушевський «охоче допомагав і порадою, і досвідом, і знаннями, і трудом земським діячам, які зверталися до нього з питаннями народної освіти. За проханням одного із земця він особисто організував одну сільську школу в Новгородській губернії» [1, с. 12]. Це була земська народна школа Становського приходу Череповецького повіту заснована В. Євтушевським у 1878 р. У краєзнавчому альманасі знаходимо короткі відомості про неї: «Школа, розміщувалася у дерев'яному будинку на околиці села, за Білим струмком, поряд зі шкіряним заводом, мала одну класну кімнату, де розмі-

щувалися 24 учні (19 хлопчиків і 5 дівчаток). Приміщення опалювалось голландською піччю. Дрова заготовлялися і доставлялися з лісу селянами. Перший учитель школи – Володимир Христофорович Туляков, 22-річний селянин Нелазької волості, закінчив Череповецьку учительську семінарію. Учительська зарплата становила 240 рублів, яку отримував від повітового земства. Школу відвідували діти з 8–9 років. Навчальний рік тривав з 10 вересня по 15 травня – 162 навчальних дні. Діти навчалися по 5 годин на день, не враховуючи домашнє завдання. Термін навчання – 3 роки, навчання було безкоштовним. У навчанні використовувалися підручники Ушинського, Корфа, Євтушевського, Соколова. Бібліотека налічувала 46 видань книг. Окрім основних предметів, дітей навчали співу» [4, с. 76].

У 1873 р. В. Євтушевським була заснована учительська школа у Курську, яка в 1890 р. була реорганізована в учительську семінарію. Це була чоловіча школа, більшість вихованців – вихідці із сільської місцевості. Зміст навчання складали такі дисципліни, як Закон Божий, основи педагогіки, російська та церковнослов'янська мови, арифметика, основи геометрії, землемірство, російська історія, географія, лінійне креслення, основи природознавства, чистопис, спів, ремесла, гімнастика, музика, іноземні мови, сільське господарство. Школа містила дві бібліотеки («фундаментальну» й учнівську), фізичний і природничо-історичний кабінет, майстерні (столярно-токарна, слюсарна і палітурна). Після закінчення трирічного навчання випускники отримували кваліфікацію вчителя народної школи.

В. Євтушевський пов'язаний з роботою першого у світі Педагогічного музею військово-навчальних закладів у Санкт-Петербурзі, тому ще одним напрямом його просвітницької роботи є музейно-педагогічний. Він характеризувався фондово-накопичувальною, пропагандистською, виставково-експозиційною, комерційною, фандрайзинговою роботою В. Євтушевського в Педагогічному музеї. Завдяки його плідній, ініціативній організаторській діяльності в музеї було налагоджено зібрання й систематизацію закордонних і виробництво та популяризацію вітчизняних засобів навчання, влаштувалися виставково-експозиційні заходи, публічні читання, лекції, диспути для слухачів учительських курсів і батьків, створювалися профільні кабінети (педагогічний, фізичний, географічний), батьківський, музичні гуртки тощо. При музеї В. Євтушевським були облаштовані спеціальні майстерні з виготовлення наочних засобів навчання, більшість із яких укорінилася у вітчизняних і зарубіжних навчальних закладах, зокрема геометричні моделі з перерізами Євтушевського успішно використовували в навчальній практиці і сьогодні. В. Євтушевський разом із М. Весселем, К. Сент-Ілером, Ф. Евальдом, О. Острогорським, Д. Семеновим зробив значний внесок у каталогізацію музейного фонду. Результатом їхньої копійної праці був перший вітчизняний каталог засобів наочності. Це була своєрідна педагогічна енциклопедія, що знайомила вчителів з різноманітністю наочних засобів навчання та методикою їхнього використання, з новітніми технологіями педагогічної науки [3].

В. Євтушевський особливе місце відводив виставково-експозиційній діяльності. Культурно-освітній аспект такої діяльності полягав у можливості музею широко рекламувати й презентувати громадськості інших регіонів і країн свої колекції, пропагувати передові дидактичні методи. Перша педагогічна виставка відбулася в приміщенні музею в 1866 р., вона супроводжувалася каталогом та усним поясненням значення виставлених експозицій. До участі в ній організаторам вдалося залучити навчальні заклади всіх відомств, що дозволило зібрати, а потім придбати велику колекцію наочних засобів навчання. Пізніше

музей представив педагогічну експозицію на Всеросійській мануфактурній виставці в Петербурзі (1870) та на одній із найбільших у Росії виставок XIX ст. – Московській політехнічній (1872). Остання містила понад 25 окремих відділів, що відображали досягнення в галузі промисловості, сільського господарства, транспорту, військової справи, науки, техніки й культури. Діяльність педагогічного відділу проходила під керівництвом В. Євтушевського і була спрямована на розв'язання проблеми педагогічної підготовки учителів народних шкіл. Він упроваджував різні форми роботи з учителями: публічні читання, диспути, лекції, педагогічні курси. За плідну працю в організації та роботі педагогічного відділу В. Євтушевського було нагороджено золотою медаллю Петербурзького комітету грамотності [8, с. 120].

Важливим у роботі В. Євтушевського є редакторсько-видавничий напрям діяльності, репрезентований роботою В. Євтушевського на посаді головного редактора й видавця педагогічного журналу «Народна школа». Аналіз епістолярної спадщини педагога продемонстрував, що особливого значення для просвітництва В. Євтушевський надавав педагогічній журналістиці як дієвому засобу пропаганди провідних педагогічних ідей та просвіти народного вчителя, прагнув підвищити рівень її впливу на розвиток і становлення вітчизняної народної освіти, вбачав у ній джерело корисної інформації для народу. Як редактор і видавець, він визначив політематичний і поліфункціональний напрями часопису «Народна школа». В. Євтушевський вбачав основною метою журналу активізацію громадської думки, реалізацію завдань просвіти народу, спрямування діяльності педагогів на розроблення навчальних програм, змісту та методів початкового навчання і виховання, популяризацію та фактологічний виклад зарубіжного педагогічного досвіду тощо. Зберегти лідерство та досягти поставленої мети в умовах реакційної урядової політики і жорсткої конкуренції, а головне – донести до читача – народного вчителя – ідею «великого просвітництва» стало для В. Євтушевського обов'язком на посаді головного редактора. «Ми продовжуємо думати, – писав Євтушевський, – що народна освіта є тим невичерпним джерелом, з якого черпають свої етично-моральні сили і держава, і суспільство. Переконані, що в ній укорінилися всі надійні принципи правильного політичного й громадського розвитку. Жодна реформа, жоден благодійний закон не втілиться в життя й не змінить його характеру, доки освіта не прокладе шлях до самого серця народних мас, доки вона не очистить того ґрунту, на який рука законодавця кидає зерна нових порядків» [2, с. 4]. У цьому ж зверненні до читачів В. Євтушевський визначає основне завдання журналу: об'єднати всю педагогічну громадськість – методистів, народних учителів, земських діячів, директорів, інспекторів народних училищ – для розв'язання нагальних проблем народної школи, зокрема проблем виховального навчання, відсутності чітко визначеного навчального плану, змісту дисциплін та методів навчання в народній школі. В. Євтушевський закликає всіх методистів і тих, хто небайдужий до проблем народної освіти, до єдності в цій справі і зазначає, що від них залежить, «чи надати народній освіті живого, осмисленого характеру, чи залишити її між життям та смертю. Узгоджена праця (учителів) може високо підняти народну школу, зробити її дорогим і любим народом закладом. ... Одноставність діячів є запорукою успіху, а від нього в такій справі залежить, без перебільшення, все майбутнє нашої Вітчизни. ... поділіться своїми спостереженнями і поглядами, вкажіть на можливі помилки і поясніть наші сумніви» [2, с. 6]. На завершення В. Євтушевський узагальнив, що «лише шляхом відвертого, вільного обміну думок можна зробити такий тип народ-

ної школи, у якому гармонійно поєднуються ідеальні вимоги теорії з насущними, практичними вимогами народного побуту» [2, с. 6]. Це говорить про те, що свобода слова була основним принципом видання.

Розпочавши редакторську діяльність, В. Євтушевський потурбувався про те, щоб виключити із журналу сухий педантичний тон, натомість оживити його практичними статтями. «Ми так багато вже наплодили теоретичних міркувань, – писав В. Євтушевський в одному з листів М. Корфу (від 12 березня 1878 року), – що давно пора впроваджувати їх у практику та пояснювати на ділі... Але сил немає, працівників належних мало; більшість або туманні психологи, швидше за все педагогічні психіатри, або практики-самоучки з хиткою системою в голові» [6]. Розв'язання цього питання В. Євтушевський убачав у покращенні змісту журналу, залученні до роботи нових людей, переважно практиків. «Матеріалу сила, – продовжував у тому ж листі В. Євтушевський, – на його читання йде багато часу, а друкувати, тобто піднести бідному учителю, – нічого. Підняв на ноги все, що можна було підняти, й чекаю допомоги. ... Прикро те, що наша педагогічна журналістика слабо зарекомендувала себе, суспільство дивиться на неї з недовірою та чекає «камуфлетів» [6]. Як бачимо, В. Євтушевський глибоко переймався станом вітчизняної педагогічної журналістики, прагнучи підвищити рівень її впливу на розвиток і становлення вітчизняної освіти, бачив її головним джерелом корисної інформації для народного вчителя.

Громадсько-педагогічний напрям діяльності В. Євтушевського пов'язаний з інспекторською роботою у відомстві Ради дитячих притулків. Працюючи на цій посаді, педагог надавав особливої значущості педагогічній підготовці вихователів притулку, організовував публічні читання, педагогічні бесіди з вихователями, особисто проводив зразкові відкриті уроки. У своїх настановах вихователям В. Євтушевський пропагував гуманне виховання дітей-сиріт. Він увів диференційоване навчання за здібностями вихованців (дітей поділяли на три групи: перших готували до роботи вчителями в дитячих притулках, других – до роботи в майстерні, третіх – як обслуговуючий персонал). Завдяки зусиллям В. Євтушевського, у всіх дитячих притулках відбулися позитивні зміни в організації навчально-виховного процесу: було впроваджено нові методи й прийоми викладання, оновлено зміст навчання, зокрема введено малювання, креслення, прикладну працю, ознайомлено вихованців із різними ремеслами та мистецтвами. В. Євтушевський дбав про покращення господарського стану притулків (він посприяв реставрації старих корпусів та побудові нових, оснащення кімнат вихованців необхідними засобами побуту), про забезпечення притулків шкільними засобами навчання (шкільними меблями, навчальним приладдям, підручниками, посібниками тощо), про створення

бібліотек для вчителів та учнів у притулках.

Висновки. Таким чином, актуалізація педагогічних ідей і досвіду просвітницької діяльності В. Євтушевського в умовах оновлення національної системи освіти полягає в таких аспектах: 1) реалізація принципу виховувального навчання через організацію навчального процесу, зміст, методи й форми; 2) надання пріоритетного значення індивідуальному, особистісно зорієнтованому вихованню та навчанню; 3) необхідність суспільного виховання дітей-сиріт; 4) значущість особистісних якостей учителя, його прагнення до самоосвіти; 5) використання педагогічної журналістики як основного засобу пропаганди педагогічних ідей та просвіти вчителів і батьків; 7) організація педагогічного музею як осередку просвітництва.

Виявлено **перспективні напрями впровадження** педагогічних ідей та досвіду просвітницької діяльності В. Євтушевського:

– у діяльність загальноосвітніх навчально-виховних закладів: визнання доцільності основних дидактичних принципів, методів і прийомів навчання, які використовував В. Євтушевський у навчально-виховному процесі початкової школи; забезпечення ергономіко-педагогічних умов навчальної праці молодших школярів – методичних, санітарно-гігієнічних, психофізіологічних тощо; посилення уваги до організації навчально-виховної роботи з дітьми в закладах інтернатного типу; упровадження досвіду організації «домашніх» шкіл;

– у діяльність вищих педагогічних закладів та інститутів післядипломної педагогічної освіти: залучення майбутніх учителів до створення музеїв педагогічного профілю у вищих навчальних закладах та використання потенціалу цих музеїв у навчально-виховному процесі; організація самоосвіти майбутніх учителів і учителів-практиків з метою підвищення якості їхньої підготовки й кваліфікації; вивчення педагогічної спадщини В. Євтушевського для розширення історико-педагогічних знань; формування в студентів готовності використовувати педагогічні ідеї В. Євтушевського у власній навчально-виховній діяльності.

Список використаних джерел

1. Воленс, В. В. А. Евтушевский, как педагог и общественный деятель / В. В. Воленс // Народная школа. – 1889. – № 1. – С. 12.
2. Евтушевский, В. А. Нашим читателям / В. А. Евтушевский // Народная школа. – 1878. – № 1. – С. 1-6.
3. Каталог Педагогического музея военно-учебных заведений : [с пояснит. и руководящими статьями]. – СПб. : [б. и.], 1872. – 312 с.
4. Краеведческий альманах «Кадуи» : начальные школы. – Вологда : Русь, 2005. – 186 с.
5. Личное дело В. Евтушевского // Росийський державний центральний архів м. Санкт-Петербург. – Ф. 14, оп. 5, спр. 1168, 5 арк.
6. Письма Н. Корфу В. Евтушевского, 1881 г. // Фонды відділу рукописів Росийської національної бібліотеки. – Ф. 1000, оп. 1, спр. 1170, 5 арк.
7. Петербургское педагогическое общество. Протоколы заседаний С.-Петербургского педагогического общества. – СПб. : Тип. М-ва путей сообщ. (А. Бенке), 1873. – 33 с.
8. Присуждение золотой медали В. А. Евтушевскому // Народная школа. – 1880. – № 6-7. – С. 120.

Дата надходження авторського оригіналу до редакції: 05.08.2014

Процай Л. П. Актуалізація педагогічних ідей і опыта просветительской деятельности В. Евтушевского в современном образовательном пространстве.

А *Обобщены педагогические идеи В. Евтушевского – педагога, методиста-математика второй половины XIX века. Раскрыты основные направления просветительской деятельности: просветительско-организационное, музейно-педагогическое, редакторско-издательское, общественно-педагогическое.*

Ключевые слова: В. Евтушевский, просветительская деятельность, редакторская работа, общественная работа, педагогический музей.

Protsai L.P. Updating of pedagogical ideas and experience educational activities of V.Evtushenkov in modern educational space.

С *The educational activity experience of V. Yevtushevskiy a saneducator as well as methodist-mathematician of the second half of the XIX century has been generalized in the article. The educational activity content and its principle guidelines have been covered; the year educational and organizational, museum and pedagogical, editorial and publishing, social and pedagogical.*

Key words: V. Yevtushevskiy, educational activity, editorial activity, social activity, pedagogical museum.